

41. EL CLERO PARROQUIAL

Persones indispensables

El clero parroquial era “el último eslabón de la jerarquía eclesiástica”, segons Joan Rosselló Lliteras (1976-8, p. 201-02). Del rector diu: “sus derechos son múltiples y su responsabilidad muy grande. Para aligerar su carga buscaba uno o varios vicarios”. Els vicaris tenien “un status bajo y función muy alta”. Tanmateix, i segons la seva destinació, els clergues vivien bé, amb l’ajut dels privilegis eclesiàstics i uns beneficis que proporcionaven rendes més altes que les de la majoria dels seus veïns.

La importància de la parròquia i del rector és desglossada per Robert Fossier. “Para el fiel de base la parroquia era el lugar donde se dispensaban los sacramentos, especialmente el bautismo y la eucaristía. Pero como la parroquia también era un lugar de reunión, un lugar de asilo y un espacio festivo, el lugar asignado al cura en el seno del grupo social era fundamental. Como hombre de Dios, era el portavoz de la comunidad, tan valorado como el herrero, el artesano más importante [...]” (2008, p. 375-76).

La societat sobretot exigia d’un rector, la seva presència. En el moment de la mort el rector era essencial, perquè una ànima que no havia rebut els últims ritus i benediccions de l’església estaria condemnada al purgatori, quasi el pitjor que li podia passar a un cristià. Fou fonamental l’esforç per aconseguir una bona mort.

Igual que tothom, els homes de Déu foren subjectes a les temptacions del mal i no tots podien resistir. Aquí un capellà es treu la roba per descobrir un diable posat a l'esquena. [Fig. 317]

Era d’una importància secundària si el caràcter o comportament del sacerdot era més o menys lloable, ja que tothom s’havia contractat a l’església Catòlica de per vida i involuntàriament, amb el ritu del baptisme. Tothom havia assumit la idea que tan sols la mateixa església el podia salvar de sofrir turments eternals. Quan moria, el seu cos

Celebrant l'eucaristia del *corpus christi* en una església molt similar a la primera església parroquial de Binissalem. [Fig. 318]

havia de ser enterrat en un lloc sagrat per esperar la desitjada resurrecció. Per això era necessari la presència física d'un servent de l'església, un edifici consagrat al culte i un cementiri.

La jerarquia dedicava la seva màxima energia coercitiva a recuperar o sancionar els eclesiàstics que s'absentaven del seus llocs de feina sense permís o no tornaven després d'un permís. Per difícil que sembli d'entendre d'una època en què viatjar d'un poble a un altre era laboriós i podia ser fins i tot perillós, l'absentisme fou un greu problema per l'església mallorquina al segle XIV.

El concubinat

L'altra taca sovint present en el clergue eren les relaxades morals sexuals, però creiem que s'exagera avui l'impacte pejoratiu del concubinat a l'època, ja que podia haver esdevingut una situació quasi universal entre el clergat parroquial. L'obligació d'observar continència sexual, el ser cèlibe, mai no ha estat un dogma de l'església. Fou explícitament **imposat** a tot el clergat com

a disciplina tan sols un segle abans de la conquesta, pels dos Concilis laterans del segle XII, encara que fou considerat un **comportament desitjable** molt abans.

Cosa a part en són els vots de castedat fets pels postulants als ordes religiosos. Entre eclesiàstics en general la pràctica del concubinat continuava essent comú, particularment en els nivells baixos del clergat. El valor de l'ajuda d'una dona era obvi en les condicions tan poc acomodades de la vida medieval.

Fins a cert punt, la pràctica es perpetuava a les famílies. Un estudi fet per Joan Rosselló Lliteres examinava els orígens familiars dels preveres ordenats, notant que *"nuestro estudio queda ceñido a los años 1446-1530 porque tenemos los datos correspondientes a este período, aunque podemos presumir que el fenómeno se daba con bastante anterioridad"* (1996, p. 71). Ell esbrinava que, *"Durante los 84 años que estudiamos, se ordenaron 727 presbíteros, [...] entre quienes debemos repartir la paternidad de los 116 hijos naturales a quienes [...] fue concedida dispensa para ser promovidos al clericaliato no obstante ser engendrados 'ex presbítero' [...]"* (1996, p.72).

Continua, *"Estos hijos no son fruto de un trance pasajero u ocasión fugaz, sino más bien de amistad*

Una abadessa ocupà un càrrec que no permetia mantenir un fill il·legítim. Per respecte al seu rang, un àngel dona el bebè no desitjat a la cura d'un ermità. Aquest sembla sorprès o desconcertat, potser una reacció natural. [Fig. 319]

duradera o vida concubinaría". "Tenemos 22 casos cuya madre es una religiosa", i hi havia "casos de reincidencia". Ell revela que, "entre los 429 casos registrados durante el período que estudiamos, únicamente en cuatro ocasiones no se consigna el nombre del padre, figurando el de la madre en todo caso" (p. 73).

Sembla evident que el concubinat estava difós i no provocava una especial condemna per part de la societat. Seguint el costum que un fill es dediqués al treball del seu pare, no hi havia tampoc obstacles perquè els fills dels eclesiàstics seguissin la mateixa carrera.

Pels tonsurats que cercaven avançar a la jerarquia eclesiàstica hi havia criteris diferents, amb poca tolerància de la cohabitació oberta. La pràctica que l'església sí intentà suprimir amb molta d'empenta fou el casament de clergues, senzill o combinat amb el concubinatge o la bigàmia. Tanmateix, no sempre era fàcil pel bisbe imposar l'ordre. El tristament famós Jaume Boscà, clergue de Menorca acusat de ser casat, bigam i absent, generà una causa que durà almenys dos anys a partir de 1368, amb el seu empresonament, amenaça d'excomunicació i declaració de bandejat per part del bisbe i del lloctinent, a més de demandes judicials per part del sogre. L'assumpte generà un enorme expedient, però per manca d'informació no en sabem la resolució (Lorenzo Riber, 1905, p. 548).

Uns capellans pecadors

Una de les concatenacions de delictes més llarga podia haver-la acumulada un germà del batle de Sencelles el 1347. Buyt Rafal fou *"clergue tonsurat i escrivà de la cort"*, un càrrec prohibit als clergues, amb l'addició de nepotisme, i fou acusat que *"ha tingut dues*

mullers". La segona dona reclamà perquè *"és molt cruel amb ella, la maltracta i l'ha expulsada de casa algunes vegades"*. Ella afegeix que està *"amençada de mort, i aquell seu marit té concubines"* (Sencelles, p. 154).

El 1372 hi hagué un altre cas notori, aquesta vegada a Binissalem, que despullava alguns dels mals de l'església medieval i acabava amb la paciència del bisbe Antonio de Galiana.

Un clergue que ha sobrepassat els límits de llibertinatge resulta privat dels sagraments. [Fig. 320]

"Otro de los escasos delincuentes mallorquines fue Pedro Artal, Rector de Robines [...] liado en un pleito con el Obispo y Cabildo y con una multa de diez libras por el delito de concubinato [...]". Pitjor, "el Rector de Robines, irresidente y simoníaco, [...] se negó á pagar la multa impuesta [...]" (Llorenç Riber, 1905, p. 545).

La causa formal començava el 20 de setembre de l'any 1372 quan el rector fou ordenat que anés a fer residència a la seva parròquia en el termini de *"X dies"* sota pena d'excomunicació i pèrdua de la parròquia. La següent disposició fou el 4 de novembre, quan Artal era cridat a atendre una acta de privació de la seva parròquia per no viure allà. L'assumpte es complicava perquè sembla que el rector havia estat a

Detall d'una miniatura que representa *bons homes* càtars que repudien dos frares: un dominicà i un franciscà. Representants de la Inquisició papal foren enviats, el 1233, a escoltar i anotar el testimoni de tots els adults a les àrees càtares. Els bons homes solien viure i viatjar en parella (rebutjaven el matrimoni) i la seva roba preferida fou de color negre, però amb l'augment de la persecució tan sols portaven un cinturó negre. [Fig. 321]

Roma i tornava alegant que havia obtingut una canongia a les corts apostòliques; però la jerarquia mallorquina en dubtava, de la seva veracitat. El 13 de novembre s'enviava formalment "*l'excomulgació de Pedro Artal per no haber posat fianzas en el pleit*" (J.N. Hillgarth i Joan Rosselló Lliteras, 1989, documents 174 i 175). El total de documents referents a l'assumpte són: 167, 170, 173, 174, 175, 177, 180, i 186.

Enfront de la despreocupació del rector, el 9 de desembre era imposada la multa de 10 ll. per concubinatge; quantitat a ser pagada de les *primícies i redditus* de la rectoria, amb l'amenaça, '*Mandamos vobis sub excommunicationis pena*'. Pere Artal encara no feia cas a cap de les comunicacions episcopals i per fi, el 21 de gener 1373, el seu vicari (capellà ajudant) Bernat Salord* pagava la multa des de les rendes de la rectoria: 10 lliures de multa més 1 lliura pels serveis de missatger més 2 sous per l'expedient de documents (Hillgarth i Rosselló Lliteras, 1989, documents: 177, 180, i 186).

Es nota que l'acusació de concubinatge sorgeix més tard, com un segon descàrrec

en la causa per mor del desafiament a la primera.

És clar que les notícies que tenim són dels rectors que es desviaven del camí de la rectitud i obediència, no de les bones persones que segurament predominaven. Com ho resumeix Robert Fossier: "*El cura medieval era mejor de lo que se narraba en las sátiras y cuentos tradicionales. No dejaba de ser un hombre como el resto de sus parroquianos, capaz de caer en las tentaciones, pero le asistía la fe. Lo que le diferenciaba de los demás era la obligación de intentar guiar a los otros hacia la Salvación en el Más Allá*" (2007, p 376).

Quan mancaven sacerdots els heretges omplien el buit

Alguns historiadors han suggerit que la ràpida disseminació d'heretgies, com el catarisme, a les províncies d'Occitània i Languedoc, esdevenia inevitable per la deixadesa de l'església del lloc. Mancaven capellans per acompanyar la gent, així com convents femenins per acomodar dones no casades o vídues, al llarg dels segles X i XI. Aviat es podien trobar *bons homes* en cada llogaret, on viurien i treballaran; moltes vegades com artesans del teixit o el cuir, junt amb els pagesos. Naturalment les seves creences s'escampaven com una epidèmia. Fundaren, a més, cases d'heretges i convents de *dones perfectes*, comunitats on es proporcionava un refugi segur a les dones i noies; protecció que no sempre trobaven en la seva família o en l'església. Sovint foren abandonades a una vida d'exploació. No és d'estranyar la gran atracció de les dones pel catarisme, fins i tot per les de classe noble o reial.

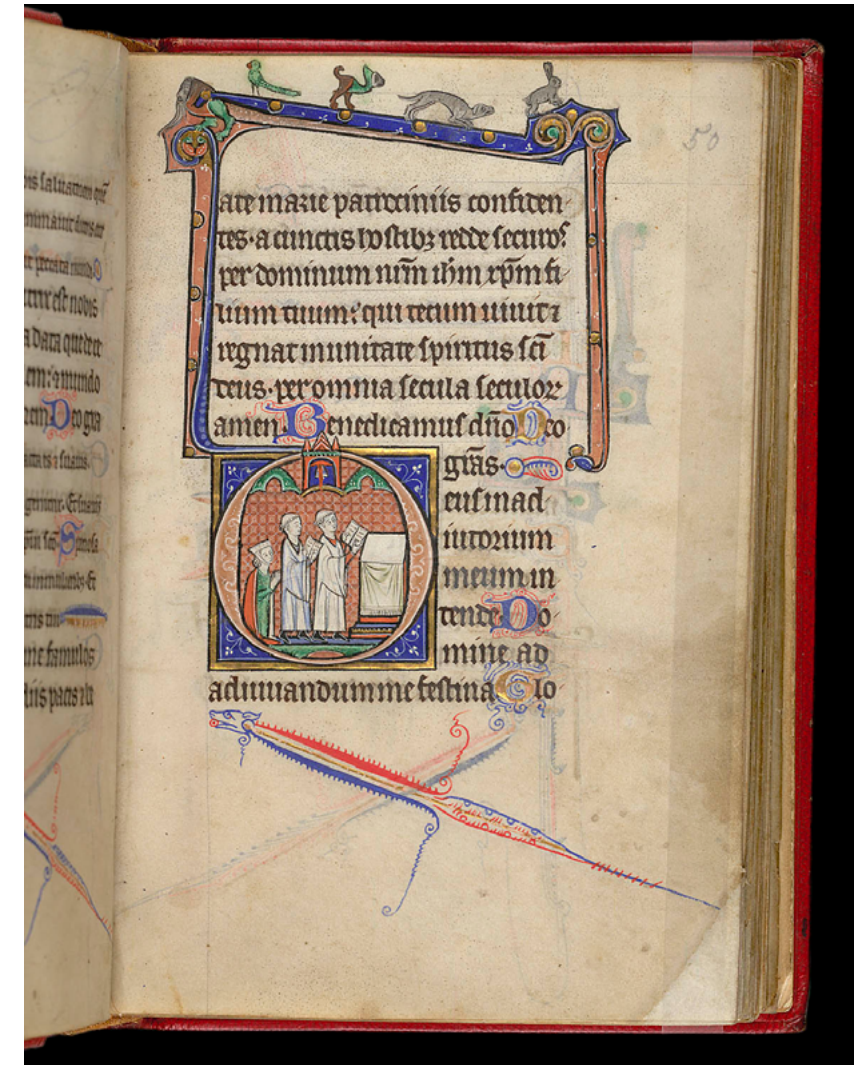
(*) El 1381 el mateix Bernat Salord tenia els seus propis problemes amb la justícia civil. Vegeu la relació del Clam 13 de Judicis 1 al capítol 37.

La rectoria

Un tema recurrent fou el valor del patrimoni immoble de les parròquies. A l'alta edat mitjana, la riquesa es mesurava quasi exclusivament en immobles i terres. A l'església, aquest sistema perdurà, mentre que a la societat laica, la indústria i el comerç que funcionaren emprant diners, se n'ocupaven més i més. La Porció Temporal era la institució que administrava les terres i els edificis de la diòcesi, mentre que una parròquia tenia el seu propi patrimoni, fruit de donacions i beneficis costejats pels fidels i mantingut de les rendes de la primacia; és a dir, la seva proporció del delme de producte agrícola. La parròquia de Robines estava relativament ben dotada, i al llarg dels anys hi hagué un viva concurrència de candidats per ocupar els llocs de benefici.

El Capbreu de Manresa

El clergat era un grup privilegiat i no pagava els impostos del consum, per tradició i per pactes amb el govern reial. Els reis de Catalunya-Aragó però, necessitaven noves fonts de finançament i posaven en marxa el procés de *capbrevar* o inventariar els béns de cada parròquia, l'any 1395, buscant, segur, objectes que poguessin taxar. Ordenava que "*El clergo mallorquín presentara solemne y oficialmente relación de los bienes que poseía o administraba en virtud de sus cargos eclesiásticos*" (Bartolome Guasp, 1955-57, p.3). La resposta del clergat fou furiosa, encara que no violenta, i mentre que a la fi (el procés es perllongà deu anys) s'havia de complir el requisit del rei, és evident que ells esquivaren donar una resposta completa en alguns casos.

Pàgina d'un *llibre d'hores* anglès del tercer quart del segle XIV, fet per una dona, que podia ser representada aquí amb dos capellans, a l'altar, al començament de l'ofici de vespres. La imatge està dins una D, per Deus, historiada. [Fig. 322]

El capbreu nomenat *de Manresa*, pel *mestre racional**, Pere Manresa, que el dirigí, és una font valuosa d'informació, però ha de ser tractat amb prevenció, per possibles manipulacions dels fets. El procés començà amb una protesta formal per part del procurador del clergat, al·legant que tan sols el papa tenia poder per demanar tal capbreu. Es noten actituds diverses per part dels testimonis, particularment respecte de la quantitat de detall que oferien de les seves propietats.

(*) El *mestre racional* fou un funcionari important amb gran poder, sobretot, per revisar els comptes del regne, al govern de Catalunya-Aragó.

L'església de Sant Pere d'Escorca, que data dels primers anys del regne del rei En Jaume. La nostra església primitiva, Santa Maria de Rubines, no devia ser molt diferent. [Fig. 323]

La còpia del Capbreu que hem consultat (a l'Arxiu Capitular de la Seu de Mallorca) sembla més un esborrany que un document final de tanta importància pel regne. Ni la col·locació de les notes a les pàgines, ni la cal·ligrafia es correspon al pes del seu contingut. Com a document preliminar es podria explicar la seva manca d'organització.

Així arribem a la rectoria de Binissalem, descrita literalment, "*Primo un alberch ab ort e clos de terra contigua situat dins la parròquia de Robines franch de tot alou estrany e de tot cens lo qual antigament era esgleya e foren assignats passat son C anys a la dita sgleya e al rector de aquella per la sua habitació e us. E afronta de dues parts ab dues carreras publiques e de altra 2 parts ab la possessio de Jacme Terrassa*" (Guasp, 1955-57. p. 25).

Hi ha diferents interpretacions de les paraules, que haurien de ser llegides en

el context de totes les declaracions de Mallorca i tenint en compte la probable reticència del rector a declarar més que el mínim. Molt important per ell era deixar clar que els béns foren exempts de qualsevol impost. Els edificis de culte no foren declarats com a béns. La paraula església o 'esgleya' es refereix a la institució catòlica romana, no a un edifici concret. La menció que "*foren assignats passat son cent anys*" referent a "*l'alberch, hort e clos de terra*", no ha de ser entesa literalment; és una forma de paraules repetida en els casos de vint-i- una rectories i segurament indicada 'de temps remots'.

Amb algunes cauteles podem deduir que el 1395 el rector encara vivia a l'antiga rectoria de Robines, quasi segur l'original del segle XIII, i que tant l'edifici com les seves terres eren del domini de l'església, ja que se'n declara "*franch de tot alou estrany*" i lliure de qualsevol pagament de cens.

Al document, s'indica la ubicació de la rectoria, que podria haver estat prop de la plaça de s'Olla, junt a les terres de la família Terrassa, possiblement aleshores propietaris de les terres de les possessions de Can Garrover i Can Bescaí. Així estava situat en el límit del nucli de Robines, a uns quatre cents metres del lloc de l'església vella i el seu cementiri.

La declaració no significa que el rector visqués dins l'església primitiva, de fet en desús, fa tan sols vint anys escassos. Bé podia ser que encara s'emprés el cementiri vell per enterrar-hi la gent. Ho suggereixen els enterraments trobats recentment al lloc.

Sabem que l'església vella havia de ser esbucada al moment del canvi de la parròquia a Binissalem, però fou salvada per decisió del governador i presumiblement l'edifici començà una lenta decadència. Hi ha mencions documentals específiques al recinte fins al segle XVIII, i mai no perdé el seu estat com a lloc sagrat.

FONTS CITADES

- _ Joan Rosselló Lliteras, "Estratificación Social del Clero de Mallorca", *BSAL* 36, 1976-78
- _ Robert Fossier, *Gente de la Edad Media*. 2008
- _ Joan Rosselló Lliteras, "El Clero de Mallorca frente a la vida sexual durante el medioevo", *Mayurqa* 23, 1996
- _ Llorenzo Riber, "D. Antonio de Galiana, obispo de Mallorca", *BSAL* 11, 1905
- _ Ramon Rosselló Vaquer, Onofre Vaquer Bennasar, *Història de Sencelles i Costitx*, 1993
- _ J.N. Hillgarth i Joan Rosselló Lliteras, *The Liber Communis Curiae of the Diocese of Majorca, 1364-74*, 1989
- _ Francesc Canals, *Judicis 1*
- _ Bartolome Guasp, "Antiguas parroquias de Mallorca en el Capbreu de Manresa", *Analectica Sacra Tarraconensia*, 29, 1955-57

FIGURES CREANT BINISALEM. CAPÍTOL 4I

- [317] Detall d'una imatge d'un 'Bible moralisée' (1225 a 1250) Franca (Paris) Harley 1527 f. 33, The British Library
- [318] Miniatura sense font (segle XIV?) consulta del 17.04.2016
<http://dappledthings.org/wp-content/uploads/2014/09/corpus.jpg>
- [319] Gautier de Coinci, *Miracles de Notre Dame* (1320 a 1327) França, KB 71 A 24 110v, Koninklijke Bibliotheek, The Hague
- [320] Gautier de Coinci, *Miracles de Notre Dame* (1320 a 1327) França, KB 71 A 24, 119v, Koninklijke Bibliotheek, The Hague
- [321] Detall d'una miniatura sense font, (segle XIII o XIV?) França? consulta del 17.04.2016
<http://domainedepalatz.com/wp-content/uploads/2014/04/pageheader4.jpg>
- [322] 'Historiated Initial D', *The Bohun Psalter and Hours*, (1356 a 1373?) Anglaterra, Egerton 115 f. 50 o 3277/1, The British Library
- [323] Foto sense atribució, consulta del 17.04.2016
<http://4.bp.blogspot.com/-Rr0tT8LEzHw/TWffMpRzm1I/AAAAAACB4/6z5UI97U0R4/s1600/915-Esglesia+Sant+Pere.jpg>

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.